

Василь КОЦАН

ТРАДИЦІЙНИЙ НАРОДНИЙ ОДЯГ ВЕЛИКОБИЧКІВСЬКИХ ГУЦУЛІВ XIX — першої половини XX ст.

На основі польового матеріалу, наявної літератури, фондів зібрань етнографічних, історико-культурних та краєзнавчих музеїв області автор комплексно аналізує народний одяг великобичківських гуцулів. Докладно описує жіночі та чоловічі комплекси вбрання досліджуваного регіону. При їх характеристиці основна увага звертається на деталі крою окремих компонентів вбрання, подається рисунок крою жіночої сорочки.

Ключові слова: одяг, великобичківські гуцули, сорочка, крій, вишивка, шапка, постолі, чоботи, сумка.

© В. КОЦАН, 2014

Метою нашого дослідження є спроба на основі наявної літератури, джерельної бази, колекцій одягу етнографічних та історико-краєзнавчих музеїв області провести комплексний аналіз традиційного народного вбрання великобичківських гуцулів.

За рівнем внутрішньої інтеграції та самоідентифікації гуцули належать до таких спільнот, які в сучасній етнології прийнято називати субетносами. Субетноси — це внутрішні територіальні частини етносів, які вирізняються певною культурно-побутовою специфікою, самоназвою, протиставленням себе оточуючим на основі взаємної компліментарності, локальною і загальноетнічною самосвідомістю [56, с. 63; 57, с. 43].

Гуцульський народний одяг відзначається своєю особливістю. Він, передусім, відносно короткий, легкий та теплий. Цього вимагала гориста місцевість, де часто потрібно ходити по камінню, перелізати через огорожі («плоти») та повалені дерева, залазити на чи злізати з коня. Тут часто нерівномірне підсоння, у яким бувають дуже спекотні дні та холодні ночі. Але при цьому гуцульське вбрання дуже барвисте. Традиції, пов'язані із одягом, свято оберігались народом протягом багатьох віків.

Усе життя гуцула проходило у постійному спілкуванні з природою. У цій чистій і незвичайній красі віками формувався духовний світ: естетичні ідеали, пісні та легенди, міфи і перекази, танці та народна ноша. На особливості одягу впливали заняття гуцулів: випас овець і худоби на полонинах, лісорозробки і сплав лісу, промисли та ремесла. При виготовленні окремих елементів вбрання гуцули використовували домоткані полотна і сукно, шкіру домашніх тварин. Гуцульське вбрання підкреслювало мужність чоловіків та красу жінок.

На основі етнографічних та мовно-діалектних даних за сучасним адміністративним поділом Гуцульщина охоплює південні частини Надвірнянського, Косівського та весь Верховинський район Івано-Франківської, південну частину Вишницького, Путильського район Чернівецької та Рахівський район Закарпатської областей.

Площа закарпатської частини Гуцульщини у складі України становить 1,9 тис. км² і повністю охоплює територію Рахівського району. До закарпатської частини Гуцульщини слід віднести також понад 16 українських та ряд етнічнозмішаних сіл долини річок Рускови, Вишови і лівобережжя Тиси. Най-

більшими з сіл румунської частини Гуцульщини є Поляни (Русь Поляни), Кривий, Красна, Вишевська Долина, Бистрий Луг, Великий Бичків, Кусково та ін. [55, с. 29].

Господарсько-культурна єдність гуцулів Рахівщини добре засвідчена єдністю їх побуту, матеріальної та духовної культури. Це проявлялось у інтер'єрі житла та барвистості одягу. На основі незначних відмінностей традиційної культури можна виділити такі етнографічні райони закарпатських гуцулів: ясінянські, богданські, рахівські та великобичківські.

До етнографічного району великобичківських гуцулів відносимо села Великий Бичків, Луг, Верхнє Водяне, Стримба, Водиця, Кобилецька Поляна Рахівського району та деякі села румунської частини Гуцульщини. Вони сформувались із мішаного долинянсько-гуцульського населення при вирішальному впливі рахівських гуцулів. Ясінянці, богданці, рахівці не вважали їх за справжніх гуцулів, зневажливо називали «гайналями», часто дражнили словами: «вун», «кунь», «вул», «вуз». У суперечках вони великобичківцям твердили: «Ви не справжні гуцули, ви погуцулились». Не дивлячись на це, в їх матеріальній культурі, зокрема в одязі, переважав гуцульський комплекс [30, с. 11; 55, с. 31].

Аналіз традиційного вбрання великобичківських гуцулів дає можливість виявити в ньому не тільки угорські, румунські, словацькі впливи, а й простежити збереження слов'янських традицій, що були основними.

Більшість одягу великобичківські гуцули виготовляли вручну. Було багато майстрів по виготовленню того чи іншого виду вбрання. Вони передавали свій досвід з покоління у покоління. Кушніри шили та оздоблювали кожухи, швачки виготовляли штани («гаті») із домотканого полотна, вишивальниці оздоблювали сорочки [8, с. 4].

Звичайно, пошиттям одягу займались в основному жінки. Вони шили вбрання для всієї родини. Це була досить важка робота. «Її може робити лише така витривала у праці жінка, якою є гуцулка» [13, с. 216]. Гуцули намагались залучати до роботи дітей. Дівчаток змалечку вчили прясти, вишивати. Залучення дитини до виконання певних робіт у гуцулів вважалось важливим фактором формування особистості. Дитина, яка постійно допомагала бать-

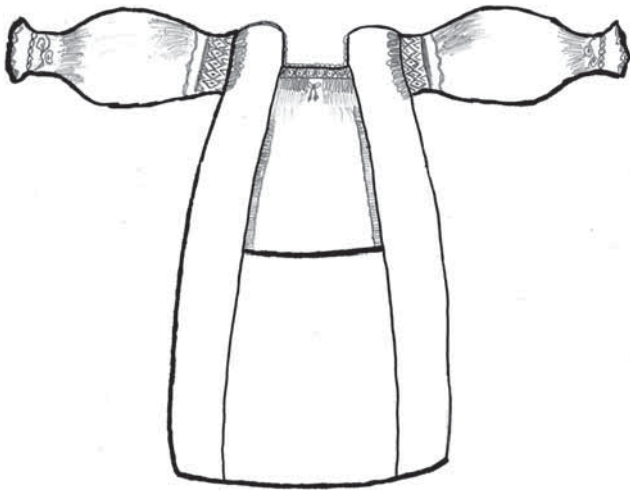
Великобичківська родина. Початок ХХ ст. Фото з архіву автора

кам у домашньому господарстві, поступово набувала вміння працювати. У народі говорили: «Без праці людина стає пустим місцем»¹ [38, с. 17; 11, с. 17; 26, с. 48; 54, с. 210].

Комплект традиційного жіночого вбрання цієї локальної групи гуцулів Закарпаття складався з сорочки, спідниці («плата»), святкової нижньої спідниці («фартуха»), фартуха («приплата»), жилета («лайблика»), хутряної безрукавки («кожушка»), головних уборів, прикрас, взуття.

До другої половини ХІХ ст. у селах великобичківського осередку побутувала довга сорочка («ушиванка»). Шили її з домотканого конопляного або «трясиного» полотна, для ткання якого бралась одна конопляна нитка, а одна бавовняна. Пошиття «ушиванки» вимагало затрат сил і часу. Адже потрібно було посіяти коноплі, зібрати їх, вимочити, підготувати до пряжі («стіпати», «здіргати»), спрясти повісимо, змотати його, прозолити, поснувати, виткати полотно, відбілити його на сонці і лише тоді братися до пошиття сорочки [39, с. 47]. Про цей процес співається у народній гуцульській пісні:

¹ Польові матеріали. Архів автора.

Крій жіночої «волоської» сорочки із с. Великий Бичків Рахівського району. Рисунок автора

*Ой, ростіть, ви конопельки,
Високі, тоненькі.
Щоб із вас можна
Напрясти ниточки тоненькі.
Напряла з них Оленочка
Ниточки тоненькі.
Нічками не спала,
Ой, тоненько пряла
Та вішила сороченьку,
Ще й повішувала [25, с. 6].*

Кроїли «ушиванки» з двох пілок. Вони мали суцільні рукави, що вшивались паралельно до стану сорочки, по основі. Верхня частина рукавів збиралась разом із станком, утворюючи викот для горловини. Біля манжет («зап'ястя», «дудики») рукав теж призбирувався. Такі сорочки оздоблювали як поліхромною (червоними, чорними, зеленими, жовтими нитками), так і однотонною (білими по білому) вишивкою. До 40-х рр. ХХ ст. основними матеріалами для вишивання були конопляні та вовняні нитки, що фарбувались природними барвниками. Вишивка виконувалась «хрестиком» та «низинкою». Подібні сорочки, крім Закарпаття, побутували на Буковині та Наддніпрянщині [31, с. 121; 41, с. 19].

Давні великобичківські сорочки («ушиванки») не збереглись. У другій половині ХІХ ст. вони були витіснені так званими «волоськими» сорочками. Серед «волоських» жіночих сорочок виділяємо короткі та довгі. Влітку як дівчата, так і жінки носили короткі сорочки без підточки, а взимку, восени та навесні — довгі сорочки з підточкою. Покрій на святкові со-

рочки ткали із бавовняних ниток, а щоденні сорочки («репехи») шили із конопляного полотна.

Для пошиття «волоської» сорочки брали 2—2,5 м полотна (залежно від росту і фігури жінки), шириною приблизно 65 см. Зустрічались сорочки із суцільними передньою і задньою пілками, але найбільш розповсюдженими були ті, у яких передня і задня пілки складались із двох частин: верхньої («стану») із «трясеної» або бавовняної тканини та нижньої («пудшивка») із конопляного полотна. Сорочки великобичківських гуцулів мали бічні пілки-вставки («кліни»). Їх кроїли з однієї довгої пілки шириною 40—45 см, яку ділили навпіл по ширині, утворюючи дві півполи. Кожну півполу («півпулку») з однієї сторони пришивали до передньої та задньої пілок прямим швом, а з іншої — зшивали до місця вставлення рукавів. Тому сорочки як спереду, так і ззаду мали по два поздовжні шви. Довжина сорочки сягала десь 10—15 см нижче колін [21, с. 241—242; 41, с. 20].

Характерною особливістю жіночих «волоських» сорочок був прямокутний виріз горловини (12 x 15 см, 14 x 16 см, 15 x 17 см). Його отримували, пришиваючи з виворітної сторони до передньої, задньої пілок й бічних пілок-вставок («клинців») складені вдвоє шматки тканини шириною 4—6 см. Дані шматки полотна виконували роль вузенького коміра («обшивки»), що разом з пілками стану сорочки утворювали прямокутний виріз горловини. Перед тим, як пришити передню полу до коміра, її верхню частину загинали на 4 см і стягували («морщили») на три нитки до вишивки та три нитки після вишивки. Внаслідок цього утворювались кучері. Стягування («морщення») на передній полі не було суцільним. Незаповнену морщенням частину оздоблювали вишивкою, виконаною технікою «гладь». Зазвичай, вишивали чотири пари трикутників або стилізовані квітки чи вазони. Поміж трикутниками або всередині квітів чи вазонів робили петлю («шнурицю»), у яку просовували плетений шнурок («ощунки»). Ощунки не мали практичного значення, вони виконували декоративну функцію. У селах Верхнє Водяне, Водиця, Стримба ощунки плели в 10 ниток, з яких робили п'ять петель і «перебирали» їх між собою на пальцях, утворюючи шнурок (40 см). Потім шнурок роздвоювали і продовжували плести «свердликом» (дві нит-

ки навколо трьох). Закінчувались оцунки китицями («гитицями»). Задня пола пришивалась так само, як і передня, але морщення на ній було суцільним [1; 41, с. 20; 53, с. 95].

Жінки, пришиваючи до стану сорочки рукави, загинали полотно у верхній їх частині на 3—4 см. Потім 1/3 рукава морщили. Для цього брали 3—4 нитки полотна на голку, а 3—4 нитки пропускались. Після цього нитку протягували. Так робили три ряди, утворюючи своєрідні рюшеві шви («кучері»). Кучері підрубляли, а зарублений кінець обмітували гачком, отримуючи при цьому приблизно 3 см мережива («чіпок»).

Рукав кроїли з двох пілок. Краї полотна («пруги») з'єднували щіркою, а покroeний під рукою бік зшивали простим рубцем. Закінчувався рукав збиранням («морщенням», «стягуванням»). На зап'ясті морщення було ширшим, ніж над плечима. Для цього кінець рукава обгачковували, зарубляли. Потім відступивши від рубця приблизно на 3 см, витягали з нього 2—3 нитки й стягували їх. Далі пропускали 12—15 ниток і повторювали ту ж операцію. Внаслідок цього «стягування» становило приблизно 3 см до вишивки на зап'ясті та 3 см після неї. Ширина вишивки становила 1—2 см. Орнамент переважно геометричний, виконаний різнокольоровими нитками («заполоччю»), але з переважанням чорного кольору. Техніка вишивання низина («перетіганя»).

У селах великобичківського осередку рідко зустрічались сорочки із фодрами (довжиною 8—12 см), що було однією із типових ознак румунських сорочок [29, с. 190; 45, с. 66, 50, с. 80].

Прямокутний виріз горловини, верхня плечова частина рукавів («уставки»), манжети («дудики») великобичківських сорочок оздоблювалися поліхромною вишивкою геометричного або рослинного характеру. Найпоширенішими техніками одягової вишивки, які використовували великобичківські майстрині-вишивальниці були «низина» та «хрестик». «Низинка» («низь») — це одна з найбільш старовинних та самобутніх технік гуцульського народного вишивання. Своєрідність даної техніки полягала у вишиванні з виворітної частини полотна. Вишивальна нитка послідовно протягувалася від одного кінця до іншого, застеляючи певну кількість ниток основи тканини то з виво-

рітної, то з лицевої сторони. У результаті на виворітній стороні тканини утворювався зворотний узор, тобто негативний тому, що був на лицевій стороні [27, с. 72; 62, с. 7].

Техніка «хрестик» зазнала масового поширення дещо пізніше, ніж «низина». Дослідник підкарпатських вишивок Ф. Шпала вказував на те, що народні майстрині вишивають хрестиком так густо, що вишивка нагадує гобелен. Ця техніка вишивки виконується двома перехресними діагональними стібками, при цьому чітко рахувалися нитки основи тканини. Всі верхні стібки лежать в одному напрямі, а нижні — в іншому [3; 4; 27, с. 76; 52, с. 5; 62, с. 6].

Що стосується кольорової гами великобичківських вишивок, то тут домінуючими кольорами були чорний, бордовий та червоний із вкрапленнями жовтого, зеленого, синього. Застосовуючи у своїх вишивках темні кольори, гуцули неначе відображають красу карпатської ночі. Цікавим є те, що мало на яких візерунках зустрічається синій колір.

Найдавніші сорочки вишивали домашніми пряденими нитками. Пізніше білі нитки почали фарбувати в чорний колір: розмішували у воді чад (сажу), клали нитки, прокип'ячували, а потім сушили. Коли ж у продажі з'явилися сині і червоні бавовняні («памутові») нитки, які жінки називали гарастом, у вишивках почали переважати візерунки синьо-червоної та червоно-чорної кольорової гами. Однак під впливом моди та часу змінюється давня верховинська манера вишивати червоними та синіми, червоними та чорними, або цілком чорними нитками. На зміну традиційних кольорів у вишивках 20—30-х рр. ХХ ст. значно впливало сусідство з іншими народами та розвиток промислового виробництва анілінових барвників. Більш давньою та стійкою до змін є композиція вишивок та орнаментальні мотиви [9, с. 152; 40, с. 46—48].

Уставки жіночих сорочок ХІХ — початку ХХ ст. оздоблювалися вишивкою в основному геометричного характеру. З усіх геометричних форм найбільшого поширення у гуцульській вишивці зазнав ромб. Якщо уважно придивитися до вишитих візрів, то можна побачити, що ромб виступає основним орнаментальним мотивом народної вишивки. Творча думка та багата уява народних майстринь наділила його особливою силою художньої виразності. Серед найпоширеніших варіантів зображення ромбів

Уставки жіночих сорочок із с. Кобилецька Поляна Рахівського району. Домінуючі мотиви — баранячі різки («вівчарки») та ромб зі сторонами, що виступають («восьмиріг»). Фото з архіву автора

у великобичківській вишивці виділяємо такі: ромб, на зовнішніх сторонах якого вишивали короткі перпендикулярні до боків рисочки («вусики», «ріжки»); ромб із короткими рисочками, загнутими в протилежні боки, на зовнішніх сторонах; ромби з усіченими сторонами; ромби з перехресними сторонами; ромб зі сторонами, що виступають («восьмиріг»). Колоритним та архаїчним було поєднання ромба з іншими геометричними мотивами: восьмипелюстковою розетою, прямим та скісним хрестами [5; 6; 7; 52, с. 6].

Поряд із геометричними візерунками у великобичківській вишивці на початку ХХ ст. поширюються рослинні мотиви, виконані технікою «гладь». Найпоширенішим орнаментальним мотивом виступали різного роду розпучені квітки («ружі»). Такий тип одягової вишивки був поширений і у низинних районах Закарпаття. Тому можна не погодитись із думкою Ф. Шпали, який вважав, що у вишивці Закарпаття панівним є геометричний орнамент, а появу

рослинного він розцінював як занепад народного смаку [42, с. 6; 62, с. 3—5].

Одним із різновидів жіночого поясного вбрання були спідниці. На відміну від інших гуцульських сіл Закарпаття, де у ХІХ — на початку ХХ ст. основним поясным жіночим одягом були запаски, у сс. Великий Бичків, Луг, Верхнє Водяне, Стримба, Водиця, Кобилецька Поляна завжди носили спідниці («плати»). Згідно зі спогадами старожилів давні спідниці шили з домотканого лляного чи конопляного полотна. Шматок полотна шириною 70—75 см загинали навпіл, тому спідниця мала один бічний шов. На талії така спідниця трималась за допомогою пояса шириною 2—4 см, що пришивався до верхньої частини спідниці. Пояс був довгим і об'язувався навколо талії декілька разів, зав'язуючись спереду. Подібний тип жіночого поясного вбрання зустрічався на західноукраїнських землях («димка») й на Поліссі («андарак»)² [15, с. 520; 23, с. 195].

Із розвитком промисловості та появою відносно дешевих фабричних тканин, починаючи з 90-х рр. ХІХ ст., жінки шили собі спідниці із ситцю, шовку («флоку»), велюру («баршуну»), сіркасу. У цей час змінюється і спосіб пошиття спідниць. Починають шити спідниці на складки («плати на рокоти») та зібрані спідниці («морщині плати в обшивку»).

Спідниці «на рокоти» шили із вовняної тканини у чотири поли по 70—80 см ширини кожна. У поясі спідницю збирали у складки («рокоти», «фалби») шириною 4—6 см. «Плат на рокоти» зав'язувався на дві стрічки збоку або спереду.

Іншим видом жіночого поясного вбрання була спідниця («плат морщений»). Її кроїли з простої шовкової тканини у три поли, ширина кожної з яких складала 1 м. У талії плат морщили («стягували») на 3—5 ниток, а на поясі підшивали. Застібалась спідниця збоку на один гудзик («гомбу»). Петля для нього була накидною. «Морщена» спідниця могла мати і пришивний пояс (шириною 3 см), який зав'язувався збоку у простий вузол («ключку»). Внизу спідницю зарубляли на 6 см. Довжина спідниці мала сягати 10—15 см нижче коліна [32, с. 214; 41, с. 33].

Колір жіночого поясного вбрання залежав від віку жінки та нагоди, з якої він одягався. Молоді

² Польові матеріали. Архів автора.

жінки та дівчата віддавали перевагу спідницям червоного, зеленого, голубого кольорів з квітками («терпигусками»). Жінки старшого віку носили спідниці темно-зеленого, чорного, коричневого кольорів з дрібними квітками або без них. Буденні спідниці незаможних селянок були із недорогих та неяскарих тканини.

У святкові дні молоді жінки та дівчата під широку спідницю («плат») одягали нижню вихідну спідницю («фартух», «торова», «торовка»). Шили її так само, як і морщений плат, але із білого фабричного полотна (шовку, ситцю). Низ спідниці підшивали білим мереживом («чіпками») шириною 4—5 см, яке мало трохи виглядати з-під верхньої святкової спідниці («плата»)³ [21, с. 241—242].

У будні спідниці пов'язували фартухами («приплатами»). Їх одягали лише для того, щоб не замасити спідниці. «Приплати» шили із покупної бавовняної, шовкової, атласної або ситцевої матерії шириною 75—80 см. У талії полотно густо збирали, підшивали і пришивали поясок шириною 3 см, який зав'язувався ззаду. Внизу фартухи могли оздоблювати двома різнокольоровими стрічками, поміж якими робили 2—3 поперечні складки («гайташики»). Зустрічались приплати, контури яких оздоблювали атласними збілочками («фодрочками»).

Взимку святкові спідниці підперезували вовняним поясом, сплетеним вручну із восьми товстих різнокольорових ниток.

Отже, жіноче поясне вбрання, на відміну від головного елемента жіночого одягу — сорочки, наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. зазнає деяких змін. Його починають шити із фабричних тканин, кроїти у 3—4 поли, у поясі рясно збирати у дрібні складки або у більш великі «фалби». У святкові дні спідниці пов'язували плетеним поясом, а у будні припинали фартухом («приплатом»).

Поверх сорочок як у будні, так і на свята, жінки одягали кофти («блузики»). Шились вони із фабричної тканини на машинці. Довжина блузників сягала до талії або нижче неї на 15—20 см. У Великому Бичкові, Верхньому Водяному та Стримбі побутовували блузики різник кольорів, але найпоширенішими були різнокольорові («рябенькі блузики»). Кроїлись вони із трьох піл: суцільної за-

дньої та двох передніх. Цей вид одягу міг мати як прямокутний виріз горловини, так і овальний. Довгі рукави пришивались по основі, закінчувались вільно або на манжети (шириною 2—3 см). Блузики, рукави яких завершувались манжетами, застібувались за допомогою гудзика та прорізної петлі. На кінцях рукавів буденних блузників могли робити прошив, у який всіяляли гумку («резинку»). Такі рукави легко підкочувались («підсапувались») при роботі. Святкові блузики оздоблювали двома кишеньками («жебами») [32, с. 213; 41, с. 24].

Подібні кофти поверх сорочок носили й у Східній Словаччині. Там їх називали блузами («bluza»). Але словацькі блузи, на відміну від великобичківських, могли мати короткі рукави з дрібними складками та мереживом, яке пришивали до них [19, с. 112].

Кофти («блузики») носили тільки молоді жінки. Дівчата їх не одягали. У святкові дні як дівчата, так і старші жінки носили короткі до пояса жилети («лайблики»). Шили їх із фабричного оксамитового полотна («баршуну»). Найпоширенішими були жилети чорного та зеленого кольорів. Кроїлись вони так само, як і блузики, застібувались на шість гудзиків або гачків («гапликів»), біля ший збирались на один гаплик або не застібувались взагалі. Оздоблювались жилети «кривулькою» із червоної, білої або блакитної стрічки, якою обшивали контури вирізу для горловини, рукавних пройм та обкату лайблика. У менш заможних селян та у жінок старшого віку лайблики не оздоблювались⁴ [41, с. 25—26].

Найяскаришим видом верхнього плечового вбрання великобичківських гуцулок були кожушки. Вони були високомистецькими взірцями виробів зі шкіри. Подібного роду одяг носило все українське населення Карпатського регіону. Кожухи побутовували і серед гірського населення Семіграддя, Румунії, Сербії [15, с. 51; 23, с. 119; 44, с. 519].

У другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. у селах великобичківського осередку кожушки шили із двох овечих шкір. Овець різали тоді, коли на них була не дуже довга вовна. У Великому Бичкові був кушнір, до якого люди несли шкіри для пошиття кожухів. Перед тим шкіру солили, посипали кукурудзяною мукою, щоб не була липкою, не блистіла, просушували. При пошитті безрукавки спочатку

³ Польові матеріали. Архів автора.

⁴ Польові матеріали. Архів автора.

викроювали спинку, а потім передні поли. Після цього усі поли зшивали бавовняними нитками. Далі починали оздоблювати колушок темно-вишневим або коричневим сап'яном («сафіяном»). Ширина сап'янових смужок дорівнювала 8 см, а довжина мала бути такою, щоб вистачило обшити контури передніх пілок колушка. На сап'янові смужки пришивали металеві кільця («пістони») та п'ять пар китичок («гитиць») із шовкових ниток. Далі поверх пришитої раніше смужки пришивали іншу із зубчиками на краях («зубковату») (шириною — 2—2,5 см). Зубковатою смужкою обшивали також виріз горловини, рукавні пройма та кишень. По дві пари смужок такої ж ширини пришивали на спині та вздовж бічних швів. Між кожною парою тонких смужок було по одній широкій (5 см). Щоб не було видно грубої нитки, якою зшивали смужки, між ними просилияли тоненьку сап'янову стрічку («силку») (шириною 0,5 см). Остання шкіряна смужка обкату, рукавних пройм та кишень колушка зарублялась шкіряним ремінцем, щоб із лицевої сторони не було видно шва. Спинку оздоблювали вирізаними із сап'яну або сукна листочками та квітами («туліпанами») ⁵ [38, с. 19—20].

Останнім штрихом в оздобленні великобичківського колушка була вишивка, виконана технікою «гладь» гарасовими та вовняними нитками. Вишивка розміщувалась симетрично, по обидві сторони колуха. У кольоровій гамі переважали темно-вишневі, червоні, зелені, жовті, голубі, рожеві тони. Характер орнаменту рослинний. Крім вишивки, великобичківські колушки оздоблювались китицями («гитицями») з фабричних ниток. Спереду їх було десять пар, а на спині тільки три. Застібались колушки на два круглі залізні гудзики. Подібні колушки носили не тільки жінки, а й чоловіки. Вони були зручними в умовах вітряної погоди Карпат [21, с. 242; 27, с. 103; 41, с. 20; 42, с. 7—8].

Ще одним видом жіночого верхнього плечового вбрання були куртки («кобати», «кабати»), довжина яких сягала нижче талії. Виготовляли їх з овечої вовни білого, сірого, чорного кольорів. Одну частину вовни фарбували («дубили») рослинними барвниками (корою чорної вільхи, лушпинням волоського горіха). Сукно ткали у клітку. Сіру вовну піткали зеленою, білою, синьою вовняною ниткою.

Викроєний із шести пілок кобат, застібувався на гудзики, мав відкидний комір, пояс, клапани на кишнях. Манжети були обшиті чорним полотном («баршуном») [21, с. 243].

Особливу увагу при дослідженні великобичківської ноші привертають жіночі зачіски та головні убори. Дівчата заплітали волосся у дві коси, роблячи для цього проділ на правий бік голови. Для краси коси внизу підв'язували різнокольоровими стрічками («машликами»). Спереду кругом голови прикріплювали розмаринову гілочку, прикрашену квітами пеларгонії («мушкатлика»). Старші жінки волосся на голові укладали у вінок («у колач») і в основному ходили у хустках [41, с. 36—37; 42, с. 5—6; 63, с. 50].

На свята та весілля одягали вінки. Тоді волосся складали вінком або заплітали у дві коси. Вінки плели з барвінку або самшиту («зеленої косиці»). Зелений вінок виготовляли із круглого твердого каркасу, на який поміж зеленим листям нашивали яскраві штучні квіти з паперу, що купувались на базарі у Сігеті (Румунія), живі квіти («розмарін»), гарасові нитки та шматки тканини («крішпанки»). Подібні вінки були поширені по всій Рахівщині [10, с. 42; 21, с. 242; 24, с. 392; 28, с. 87].

У сс. Верхнє Водяне, Водиця Рахівського району каркасом для вінка міг бути картон або старий солом'яний бриль («солом'янка»). Про такий вінок люди говорили «вінок на полупці». Його ширина дорівнювала 5—6 см ⁶.

Вирізнялось шлюбне вбрання тих дівчат, які мали позашлюбних дітей. Вони одягали на голову примітку — шматок полотна, який складався трикутником і пов'язувався на голові кінцями ззаду. Біла примітка оздоблювалась різнокольоровими стрічками, які, пришиваючи, укладали кривулькою. Поверх примітки одягався зелений вінок ⁷.

Як відомо, коли українська дівчина виходила заміж, мінялася їй ноша. Зелений вінок замінювала хустка, якою молоду пов'язував наречений на весіллі. Недарма у досліджуваних селах співали весільну пісню:

*Та, віночку зелененький,
Люблю тя носити.
Та за хлопа, як явора,*

⁶ Польові матеріали. Архів автора.

⁷ Польові матеріали. Архів автора.

⁵ Польові матеріали. Архів автора.

*Мушу тя лишити.
Ой, вінку зелененький,
Та все вінку, вінку,
Та мушу тя заміняти,
За тонку ширінку (хустку. — В. К.).*

Старовинний слов'янський звичай вимагав, щоб волосся заміжньої жінки було закрито головним убором. «Світити волоссям» або «ходити простоволосою» для заміжньої жінки вважалось непристойним. Цей звичай зберігся по всій Україні, зокрема й у гуцулів [23, с. 197; 34, с. 658; 35, с. 49].

Були різні способи пов'язування хусток. Старші жінки складали їх навпіл по діагоналі і зав'язували під підборіддям в один вузол, або перехреснюючи хустку під підборіддям, зав'язували ззаду поверх тієї частини, яка спадала на потилицю у вигляді трикутника. Про жінку, у якої голова була повита у такий спосіб, казали, що вона «повита по бабськи». Молоді жінки пов'язували хустку («ширинку») довкола верхньої частини голови кінцями ззаду («завито по молодичьки»)⁸.

Хустки були фабричними, різних кольорів. Дівчата віддавали перевагу барвистим, а старші жінки зодягали темно-зелені, коричневі та чорні хустки.

Із прикрас у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. серед великобичківських гуцулок найпоширенішою була «тканка». Це нанизана («сплетена») із бісеру смужка шириною 1—1,5 см, яка зав'язувалась навколо шиї або застібалась на гудзик. Найпоширенішим мотивом цієї прикраси на Закарпатті був ромб, в середині якого найчастіше робили цяточки [12, с. 83].

Досить поширеним було також монисто («коралі») з великих круглих намистин. Часто подібні намистини знаходять археологи. Їх вік є дуже давнім, адже життя на території Гуцульщини вирувало ще в добу неоліту, тобто у VI—IV тисячоліттях до н. е. Коралі нанизували у п'ять рядків. Дівчата та молоді жінки носили червоні, а старші жінки — чорні коралі [18, с. 24; 33, с. 40; 41, с. 41].

Із золотих прикрас поширеними були завушниці («когутки») середнього розміру. Золоті обручки зустрічались досить рідко, і то серед заможних селян.

Комплект традиційного чоловічого вбрання великобичківських гуцулів не вирізняється такою різноманітністю форм та складових частин, як жіночий.

⁸ Польові матеріали. Архів автора.

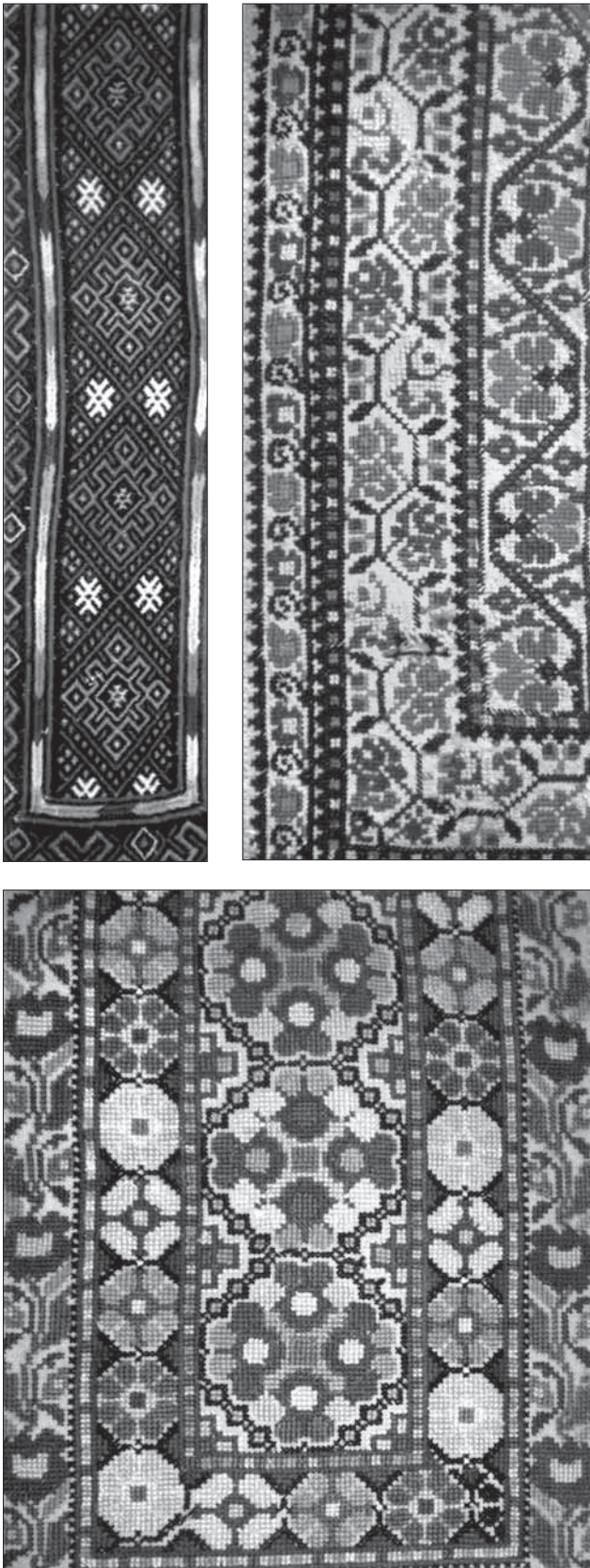
Проте і сьогодні він вражає практичністю, простою та оригінальністю всіх складових частин. Чоловічий одяг у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. складався з сорочки, літніх штанів («гатеї»), зимових штанів («холошнів»), шкіряного поясу («ременя»), жилета («лайблика»), козушка, сукняного піджака («лійбана»), головних уборів та взуття.

Основу чоловічого строю становила біла полотняна тунікоподібна сорочка з розрізом спереду, широкими рукавами, коміром-стійкою [17, с. 45; 61, с. 540].

Шили сорочки із білого конопляного або «трясеного» полотна, що свідчило про заможність чи бідність власника. Його матеріальне становище особливо легко було визначити по оздобленню сорочки. Сорочка із незначним оздобленням або взагалі без нього говорила про нестатки, а оздоблена («ціфрована») вишивкою та густим морщенням («стягуванням») на плечах — вказувала на добробут селянина. Кроїли сорочку із одного шматка полотна, складеного навпіл. Спереду робили виріз для шиї («пазуху»), довжиною 15 см. Сорочка мала наплічні вставки («підопліччя») прямокутної форми, що пришивались зсередини по пітканню. Завдяки цьому вона ставала вдвічі міцнішою. Між «підопліччям» і основною полою, навколо вирізу для горловини, вшивали стоячий комірець шириною 2—3 см [10, с. 41; 41, с. 43].

Для пошиття рукавів брали пілку шириною приблизно 48 см. Але до неї пришивали ще півполи, щоб рукав був ширшим. Тому на рукаві було два шви: один простий, а другий — мережаний («циркований»). Пришивали рукав на рівні плеча, де він оздоблювався «стягуванням». Слід відмітити, що морщення («стягування») на рукавах чоловічих сорочок відрізнялось від морщення на жіночих. Щоб його зробити, треба було витягнути дві нитки на краї рукава, далі пропустити чотири нитки, потім знову дві нитки витягали, а чотири пропускали. Потім «морщили», беручи три нитки зверху і три знизу, не витягуючи поміж них жодної. Закінчувався рукав вільно. У обводі він міг мати 65—68 см. Верхню плечову частину рукавів оздоблювали вишивкою рослинного характеру, виконаною нитками («заполоччю»), технікою «гладь». Зав'язувалась сорочка «ощунками». Під рукавами були вставні «клинці».

Варіанти оздоблення вишивкою нагрудників чоловічих сорочок із сс. Кобилецька Поляна та Верхнє Водяне Рахівського району. Фото з архіву автора

Оздоблені таким чином чоловічі сорочки побували і серед жителів Тересвянської долини. Вишивка білими нитками на білому фоні («біль») була поширена і на Лівобережній Україні [33, с. 11; 37, с. 55].

З 20-х рр. ХХ ст. серед великобичківських гуцулів поширюються сорочки із відкидним коміром та глибоким поздовжнім розрізом («пазухою»). Їх оздоблювали вишивкою вздовж пазушного розрізу («нагрудники»), у верхній плечовій частині та манжетах («дудиках»). Найяскравішу групу деталей чоловічих сорочок, оздоблених вишивкою, представляють «нагрудники», якими прикрашали поздовжній розріз. Крім, еволюція народного моделювання впливали на принцип розміщення вишивки на пазухах («нагрудниках»). Поширеними були три методи розміщення вишивки на пазухах: вертикальні суцільні смуги, вишиті близько обабіч розрізу пазухи; дві паралельні вертикальні стрічки, вишиті на відстані двох—трьох сантиметрів від зарубленого розрізу пазухи; суцільна вертикальна смуга вишита на правій половині пазухи. У кінці ХІХ ст. під розрізом пазухи почали вишивати горизонтальні смуги, які доповнювали орнаментальну композицію вишивки на нагрудниках чоловічих сорочок [2; 27, с. 83—84; 49, с. 147].

Крім вишивки чоловічі сорочки оздоблювались обмітуваними дірочками («кукурігами»). Їх вмлі робити не всі, а лише майстрині-вишивальниці («ціфермани»). Як додаткове оздоблення були також декоративні шви («прошиви»), які мали не лише естетичне значення, а й практичне — робили міцнішими основні шви. Прошиви були характерною ознакою всіх гуцульських сорочок Рахівського району. Зустрічались вони також на чоловічих сорочках Полтавської та Дніпропетровської областей [43, с. 61; 51, с. 64].

Важливою характеристикою сорочки була її довжина. У сс. Великий Бичків, Луг, Верхнє Водяне, Стримба, Водиця, Кобилецька Поляна сорочки чоловіки носили навипуск або заправляли за широкий шкіряний пояс («ремін»). Довжина сорочки мала становити 25 см нижче рівня талії. Подібна сорочка, яка носилась навипуск, крім Гуцульщини, побувала на Поділлі, Поліссі, Покутті, мала паралелі майже серед усіх південно-східних слов'ян [61, с. 565].

Поясним чоловічим одягом були полотняні штани («гаті», «гачі») та сукняні зимові штани («холошні»). Слово «гаті» чи «гачі» належить до давньослов'янських назв. Його старослов'янська форма «гаці» засвідчена у пам'ятках староруського періоду як назва одягу для нижньої частини тіла [37, с. 50].

Літнім поясним вбранням чоловіків були полотняні штани («гаті»). Кожну штанину кроїли з двох шматків полотна. Для цього до поли шириною 45 см за допомогою шва («цирки») пришивали ще одну вузчку пілку (20—25 см). При такому способі шиття кожна штанина «в обкаті» мала 65—70 см. У поясі гаті стягувались шнурком («гачником»), який в'язали із конопляних або бавовняних ниток та просовували у спеціальну загинку («партку»). Ширина партки сягала 2—3 см. Штанини зшивались прямим швом, але спереду між ними вшивався прямокутний клин («дно»). Відстань від «партки» до «дна» дорівнювала одній п'яді руки. Низ кожної штанини загинали у 2—3 рази на ширину 3 см, підрубляли ціркою, а потім загнуту тканину розрізували упоперек й робили стряпки («ряска»), довжина яких на буденних штанах становила 1 см, а на святкових — 3—4 см. Подібні («рясовані») штани побутували серед долинян, румунів та угорців Закарпаття. На Україні рясовані штани були також поширені серед населення Західного Поділля та Покуття [22, с. 105; 29, с. 195; 37, с. 72; 53, с. 100—101].

Зазвичай, літні гаті були білого кольору. Чорну одягу (як гаті, так і сорочку) носили тільки вівчарі. Відправляючись на полонину, вони кип'ятили одяг в овечій сироватці («житниці», «зварниці»), вважаючи, що у ньому не заведуться шкідники («гинганія»). Пропарений одяг носили у теплу погоду. Для дощової погоди вівчарський одяг готували іншим способом. Сорочка та штани виварювались у суміші овечого лою та смерекової смоли. Виварений одяг клали сушити в дим («будити»). Так само робили гуцули по всій Рахівщині. Виварені у такий спосіб штани називали «бугузією» або «смальцовані гаті», а сорочку — «смолянкою» [58, с. 164; 60, с. 37].

У Великому Бичкові були поширені й вовняні штани («прічі»). Від пояса до колін вони були пошиті вільно, широко, а від колін — вузенько, прилягаю-

чи до ніг і заправляючись у вовняні шкарпетки («капчурі») [42, с. 12].

Взимку чоловіки носили білі сукняні штани («холошні»). Кожну штанину холошень кроїли з одного шматка сукна шириною приблизно 70 см. Потім штанини зшивали бавовняними нитками прямим швом, не вшиваючи клину. Щоб холошні тримались у поясі, з кожної штанини загинали шматок сукна («партку») шириною 5 см, у яку просовували шкіряний пояс («букурую») (ширина 2 см), що застібався спереду. Зимові штани шили довгими аж до землі, а носили їх чоловіки, підігнувши десь на 15—20 см. Збоку кожна штанина оздоблювалась вишитим чорним гарасовим шнурком шириною 0,5 см⁹.

Верхню і нижню частини одягу чоловіки заправляли у широкий шкіряний пояс («римінь»). Виготовляли його із телячої шкіри, пофарбованої у чорний або коричневий колір. Ширина такого пояса могла бути 20—35 см. Зустрічались пояси двох видів: прості та декоративні («ціфровані»). Менш заможні селяни носили широкий пояс без прикрас з двома — п'ятьма пряжками, а більш заможні — купували «риміні», прикрашені тисненням, мідними кільцями, дрібними гудзиками, гитицями. Вартість одного оздобленого шкіряного пояса у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. дорівнювала вартості двох овець.

Крім своєї естетичної цінності, ремінь виконував важливі практичні функції. Він міцно стягував живіт при важкій роботі, полегшував ходіння у горах, охороняв нирки від переохолодження, був свого роду корсетом, що зберігав стрункість чоловічої фігури. Цей традиційний елемент вбрання поширений по всій Гуцульщині [16, с. 84; 23, с. 190].

Традиційне чоловіче верхнє плечове вбрання жителів сс. Великий Бичків, Луг, Верхнє Водяне, Стримба, Водиця, Кобилецька Поляна можна поділити на дві частини: пошите з овечої шкіри та фабричних тканин. Перше, що одягав чоловік поверх сорочки, — це безрукавку («лайблик»). У теплу пору носили чорні безрукавки, пошиті з фабричної матерії. Для пошиття лайблика викроювали чотири пілки. Дві з них йшли на спинку. А дві інші пришивались спереду таким чином, що утворювався трикутний виріз («на серце»). Тому лайблик мав

⁹ Польові матеріали. Архів автора.

три поздовжні шви — один вздовж спини, а два по боках. Шили його приталеним, оздоблювали кишенями. Безрукавку носили застібною на два гудзики або взагалі не застібаючи [41, с. 54—55; 51, с. 45].

В осінньо-зимовий період чоловіки носили короткі, трохи нижче пояса, лайб лики, пошиті із сірого або коричневого сукна. Вони були без коміра, з глибокими рукавними проймами. Кроїли лайблик з трьох піл: суцільної задньої та двох передніх. Спинка була прямою. Деякі безрукавки могли мати на спині поперечний шов. Сукняні лайблики носили не застібнутими. Гудзики на них пришивали лише для краси або не пришивали зовсім. Святкові сукняні безрукавки оздоблювали чорним велюром («баршуном»). Ним обшивали комір, кишені, низ лайблика.

Крім лайбиків із фабричного та сукняного полотна чоловіки одягали шкіряні безрукавки — кожушки. Шили їх так само, як і жіночі. Відрізнялись вони лише способом оздоблення. На чоловічій кожушок витрачали більше сап'яну, гудзиків та пістонів. Він не мав ґитиць, вишивка займала менше місця, ніж на жіночих кожухах.

Верхній чоловічий одяг XIX — початку XX ст. мало чим відрізнявся від жіночого. Матеріал, спосіб виготовлення, навіть назви були спільними для різновидів верхнього одягу великобичківських гуцулів. Побутували два види верхнього плечового жіночого та чоловічого одягу — сукняний піджак («лайбан») та «гуня».

Лайбан шили із білого, сірого або коричневого сукна. Крій складався з трьох частин: суцільної задньої (яка могла мати поперечний оздоблювальний шов) та двох передніх. Лайбан мав відкидний комір, довгі вшивні рукави. Були поширені і такі лайбани, спинка яких шилась із двох пілок. Оздоблювали піджаки двома парами кишень. Одна пара пришивалась нижче рівня грудей навскіс, а друга — вздовж під нею. На передню полу пришивали три пари чорних фабричних гудзиків. На відстані 4—5 см від нижнього краю рукави оздоблювали сукняною пряжкою. Заможні селяни кишені, контури передніх пілок лайбана оздоблювали велюром. Спосіб крою, велика кількість прострочувань, характер оздоблення засвідчують, що цей вид одягу шили не самі люди, а ремісники. Лайбани були теплими, їх носили й по двадцять років, поки не зношували. У

Великому Бичкові були поширені сірі, а у Верхньому Водяному, Водиці — білі лайбани [10, с. 41; 21, с. 242; 41, с. 60—61].

У с. Луг були білі або сірі лайбани. А. Ворон зазначав, що полянські гуцули, до яких він відносив і лужан, «мають вовняні сердаки не вишивувані, але прості безбарвні» [14, с. 150].

У другій половині XIX — на початку XX ст. серед великобичківських гуцулів Закарпаття побутувала біла гуня прямого крою. Були поширеними два види гунь: «гуні кладені» та «гуні чесані». Шились вони із овечого сукна. Для сукна використовували пропарену, вимиту та висушену вовну, яку пряли («скубли») вручну, а потім розчісували («чесали») залізними щітками («грибнями»). «Почесану» вовну сортували. Із кращої пряли тонкі нитки, які йшли на основу сукна, а з гіршої — товщі, що використовувались для піткання. Товсті нитки різали на шматки («пантлики») довжиною 20—30 см. Їх вставляли («клали») на кроснах човником через кожні три нитки («через мале бердо») і ткали таким чином, щоб сукно з одного боку виходило лахматим, а з другого — гладким. Таку гуню називали «кладеною».

Нитки для «чесаної» гуні готували так само, як і для «кладеної». Але при тканні довгих білих вовняних ниток поміж основу не вставляють. Виткане полотно на 12 годин ставили у валило. Поваляне сукно сушили та начісували, а вже потім з нього шили гуні.

Крій гунь був простим. Брала складений навіп по основі шматок полотна, зшивали його по боках, залишаючи отвори для рукавів. Потім передню частину розрізали і робили виріз для горловини. Зав'язували гуню товстою, сплетеною втрое, мотузкою («ощунками»). На Закарпатті гуні носили також бойки, лемки та долиняни [20, с. 111; 36, с. 49; 41, с. 62—63].

Чоловічі головні убори можна поділити на зимові та літні. Влітку чоловіки носили фабричні («куповані») капелюхи («крисані», «клибані») чорного, сірого, коричневого кольорів. Їх могли оздоблювати широкою стрічкою над рівними широкими полями («крисами»). Святкові капелюхи парубків та молодих чоловіків оздоблювали барвінком або штучними квітами, різними побрякушками («трісульками») на тонькому дротуку. Старші чоловіки за стрічку кла-

ли квітку едельвейса («чірлогу»). У селі Кобилецька Поляна побутувала народна коломийка:

*Та коли-м був легіником — шапка з кытицями,
А коли-м ся та уженив — уши копицями [47, с. 301].*

Улітку в будні найпоширенішими були солом'яні брилі («соломнянки»). Вони мали форму зрізаного конуса. Виготовляли їх самі місцеві жителі, плетучи зі стебел пшениці. Солом'янки могли плести й із кори тополі. Вівчарські капелюхи змащували смолою або жирами. Цікавим був процес виготовлення просмолених вівчарських капелюхів. У звичайний капелюх кілька разів доїли овець, а коли той набирив достатньої кількості жирів, його висушували. Такий капелюх мав тверді криси і не пропускав воду. Народна коломийка, описуючи вівчарський одяг, виділяє головний убір такими словами:

*Мусів мати ще й клбаню,
Тверду лубку, як тиганю
Щоб чолом не потіла,
Мусів мати, хоч два кіла [59, с. 37].*

Просмолений одяг (в тому числі і капелюх) в українській та румунській частинах Карпат побутував навіть наприкінці 30-х, а в подекуди і в 40—50 рр. ХХ ст. [60, с. 357—358].

Зимові головні убори шили із овечих шкір хутром назовні. В середині їх теж підшивали баранячим хутром. Такі шапки називали «дулашки». Вони мали переважно конічну форму. Таку ж форму мали хутряні шапки у Південно-Західній Україні [46, с. 36].

На початку ХХ ст. у Верхньому Водяному та Стримбі з'явилися заячі шапки, які купували в магазинах.

Як зимові, так і літні шапки носили відповідно до особистих смаків та уподобань — на потилиці, трохи зсунувши на бік, низько, натягнувши на чоло, просто прямо.

Шкіряне взуття великобичківських гуцулів умовно можна розділити на дві групи. До першої відносимо те, яке зроблено з одного шматка шкіри, зібране біля ноги на ремінці, провдіті у прорізи — це «постоли». Другу групу становить взуття з пришитою підшвою та каблуком — чоботи («чїжми») та черевики («бокнчі», «топанки»).

Великобичківські постолі були гостроносими, схожими до рахівських. Робили їх із сиром'ятої

коров'ячої шкіри. Передні кути прямокутного шматка шкіри зшивались вздовж великого пальця ноги таким чином, щоб утворився гострий перед («писок»), куди мала поміщатись 1/3 довжини ступні ноги. Тому на шкірі робили 10 прорізів, у які просували ремінець, отримуючи гострий перед. Далі уже на передній частині постолі робили ще 8 прорізів і просували ремінець таким чином, щоб він проходив між витками іншого, який стягує боки постолі. До просунутого ремінця, який ішов поза ногу, прив'язували вовняні шнурки («волоки»). Боки кожного постолі стягували трьома «морщінками».

Задню частину постолі («п'яту») теж морщили, але тільки у дві «морщінки». Для них робили по 6 прорізів з обох боків п'яти і стягували ремінцями. Крім того, кожен постіл мав по п'ять великих дірок вздовж ступні: три із внутрішнього боку та дві — із зовнішнього. Вони призначались для волок, що протягались крізь дірки («отроки») задньої частини постолів, йдучи далі спереду через ступню, потім охоплювали підйом ноги і густо обв'язували замотану у шматок домотканого полотна («онучі») або взуту у вовняні шкарпетки («капці») ногу вище кісточок. Волоки плели із вовняних ниток. Їх довжина сягала від 70 до 90 см [23, с. 200; 34, с. 615].

Заможні селяни крім постолів носили шкіряні чоботи («чїжми»). Носили їх як чоловіки, так і жінки. У сс. Великий Бичків, Луг, Верхнє Водяне, Стримба, Водиця, Кобилецька Поляна було два види чобіт: чоботи «з лубами» та чоботи «з фойов». Чоботи з лубами шились із трьох кусків шкіри. Перед та закаблуки кроїлись окремо, а халяви («луби», «сари») кроїли з одного шматка, що зшивався ззаду одним швом. Щоб халяви чобіт були твердими, до їх внутрішньої частини клеїли грубе полотно («чїріс»). Знизу до чобіт пришивали підшву. Чоботи «з лубами» мали прямокутний плоский каблук (4 x 2 см, 4 x 3 см). Щоб каблуки носились довше, знизу їх підбивали залізною оковкою («пудковка»). Такий вид чобіт був поширений по всій Рахівщині [41, с. 62—63; 43, с. 66—67].

Були поширеними також чоботи, зроблені з м'якої телячої шкіри, халяви яких збирались «у гармошку». Через те їх називали «чїжмами з фойов»¹⁰ [41, с. 67].

¹⁰ Польові матеріали. Архів автора.

Крім чобіт серед великобичківських гуцулів були поширені чоловічі та жіночі черевики («бокочі»). Шили їх майстри по виготовленню взуття («шустри»). Кроїлись вони із трьох шматків шкіри, пофарбованої в чорний колір. Чоловічі «бокочі» мали низький (2—3 см) каблук, заокруглений передок, шкіряну підошву, шнурувались спереду на 5—7 пар дірочок. Висота чоловічих черевиків становила приблизно 10 см вище кісточки («на чотири персти»). Жіночі черевики могли мати як заокруглений, так і видовжений чи загострений передок («писок»). Їх каблук міг бути низьким і плоским або високим — від 3 до 5 м. Висота черевиків сягала 10—15 см вище кісточки. Тому шнурувались вони спереду на 7—15 пар дірочок. Носили черевики в основному заможні селяни, а бідні одягали лише на свята.

Шите шкіряне взуття було досить дорогим і придбати його бідні селяни могли тільки, побувавши на заробітках:

*Ой, пуйду на зарубки,
На далеку баню,
Куплю милуї чоботята,
А собі крисаню.*

Прекрасним доповненням до одягу хлопців та чоловіків були сумки («тайстри»), пошиті із домотканого полотна. Вони мали прямокутну форму. Одягались через плече. Фотозображення подібних тайстрин зустрічаємо у роботі С.К. Маковського. Проте не можна погодитись із думкою чеського дослідника, який ромбовий орнамент із топориковидним потовщенням на тканих («перебираних») чоловічих сумочках ототожнює з елементами старокавказького мистецтва, зокрема з елементами килимів Карабахського ханства. Звичайно, це є помилковим твердженням, адже подібний візерунок так само, як і клітчастий, характерний для бесагових тканин усієї Гуцульщини [33, с. 48].

Серед великобичківських гуцулів були поширені не тільки ткани, але й вишиті сумки («тайстри»), що закінчувались різнокольоровими «стряпчками» довжиною 4—6 см. Стряпки робились окремо й пришивались до нижньої частини сумки «штупкованим» швом. Вишита квітами тайстра була окрасою вбрання кожного парубка чи молодого чоловіка. Такі чоловічі сумки на Закарпатті поширились під впливом румунів [45, с. 46].

Свій одяг великобичківські гуцули прали у дерев'яних бочечках («цебрах»). Одяг у цебер складали так: на дно одяг, зверху рушники, поверх яких насипали золу. Заливали цебер окропом. Так одяг стояв приблизно половину дня, мочився. Потім його прали («золили»), терли в руках або на дерев'яній дощечці («маглівниці»), полоскали у потоці чи річці, вибиваючи праником. Від золи рушники та одяг ставали білими¹¹ [38, с. 24—25].

Провівши комплексний аналіз вбрання великобичківських гуцулів, спостерігаємо тісну гармонію між його складовими. Етнічні особливості одягу формувались у процесі еволюції, осмислення і узагальнення набутого досвіду. Адже поступово відшліфовувались технічні та художні якості тканин, які розвивались у єдності і взаємодії з іншими видами народної творчості: вишивкою, обробкою шкіри тощо. Традиційна основа вдосконалювалась, вбирала в себе все найбільш цінне, логічно обумовлене матеріалом, методами його обробки, традиціями, регіонально конкретизованими умовами життя та побуту, а також вимогами функціонального призначення.

Даючи характеристику великобичківського вбрання, яке було поширене на межі побутування гуцулів та долинян, знаходимо у ньому чимало долинянський елементів. Так, у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. серед долинян була поширена тунікоподібна чоловіча сорочка з довгими широкими рукавами, широкі конопляні штани, широкі шкіряні ремені, волоські жіночі сорочки. Із верхнього одягу мешканці низинних районів одягали сукняні піджаки («уйоші»), які були аналогом великобичківських «лійбанів». Отже, етнографічні контакти великобичківських гуцулів з українцями-долинянами чітко відбилися на формуванні їх традиційного народного вбрання.

Але, слід відмітити, що в одязі сіл Великий Бичків, Луг, Верхнє Водяне, Стримба, Водиця, Кобилецька Поляна переважали гуцульські мотиви. До них відносимо прямолінійні форми одягу, однаковий спосіб крою кептарів, жіночі сорочки з підшивками, ремені, холошні. У цілому для гуцулів був характерний досить однотипний комплекс народного вбрання. Проте він не був позбавлений локальних особливостей.

¹¹ Польові матеріали. Архів автора.

Ноша великобичківців у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. увібрала в себе й чимало загальнокарпатських та загальноукраїнських рис. Це стосується, насамперед, зимового вбрання, зокрема чоловічого сукняного поясного одягу, яке на Бойківщині мало назву «колошні». Лемківські «лейбича» були схожими на місцеві приталені безрукавки, так само, як і великобичківські лийбани за кроєм та пошиттям наближались до лемківських сіраків.

У крої, стильових особливостях вбрання різних етнографічних регіонів України було багато спільного. Так, можна провести прямі паралелі між призьбраними жіночими сорочками Наддніпрянщини та жіночими «волоськими» сорочками, між сорочками Південної України, Дніпропетровщини та великобичківськими сорочками «ушиванками». Те саме можна сказати про широкі чоловічі штани, що були поширені у деяких районах Лівобережжя та гуцульські «гаті», західноукраїнські «димки», «андараки» та бичківські спідниці («плати»).

Великобичківському традиційному вбранню були притаманні окремі елементи румунського та угорського одягу. Так, фодровані рукави на жіночих сорочках, чоботи з лубами, вишиті тайстри поширилися під впливом румунів. Про угорські взаємовпливи в елементах вбрання свідчать, зокрема назви: жеб, гомба, надраги — слова угорського походження. Типовою ознакою угорського одягу була наявність у традиційному костюмі рясованих штанів та чоловічих жилетів з фабричної матерії.

Отже, великобичківське вбрання формувалось протягом довгого часу, вбираючи в себе найкращі зразки культури сусідніх народностей та народів, але не втрапило при цьому своєї самобутності та неповторності.

- Фонди Закарпатського краєзнавчого музею, інвентарний номер (далі — ФЗКМ Е:) ФЗКМ Е: 1116/8261.
- ФЗКМ Е: 26073.
- Фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту, інвентарний номер (далі — ФЗМНАП Е:) ФЗМНАП Е: 12377/241.
- ФЗМНАП Е: 12378/242.
- ФЗМНАП Е: 12380/244.
- ФЗМНАП Е: 12381/245.
- ФЗМНАП Е: 12382/246.
- Бандусяк М. Мій славний родовід / М. Бандусяк // Карпатський край. Культура і побут населення України. — К., 1993. — 216 с.
- Білан М.С. Український стрій / М.С. Білан, Г.Г. Стельмащук. — Львів, 2000. — 326 с.
- Бойчук І. Великий Бичків моїх давніх літ / І. Бойчук // Карпатський край. — 1997. — № 1—5. — С. 36—50.
- Болтарович З. Традиції сімейного виховання / З. Болтарович // Народна творчість та етнографія. — 1993. — № 2. — С. 16—24.
- Будзан А. Художні вироби з бісеру / А. Будзан // Народна творчість та етнографія. — 1976. — № 1. — С. 81—86.
- Ворон А. Заняття гуцулів / А. Ворон // Подкарпатська Русь. — Річник VIII. — Число 9—10. — Ужгород, 1931. — С. 212—218.
- Ворон А. Підкарпатські гуцули / А. Ворон // Подкарпатська Русь. — Річник VIII. — Число 7. — Ужгород, 1931. — С. 149—153.
- Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. — К.: Оберіг, 1993. — 590 с.
- Гнатюк В. Гуцули / В. Гнатюк // Подкарпатська Русь. — Річник I. — Число 3. — Ужгород, 1924. — С. 79—85.
- Гошко Ю. Гуцули / Ю. Гошко // Наука і суспільство. — 1989. — № 4. — С. 41—51.
- Грабовецький В.В. Гуцульщина ХІІІ—ХІХ ст. / В.В. Грабовецький. — Львів, 1982. — 353 с.
- Грацианская Н.Н. Современные культурно-бытовые процессы словаков Закарпатья / Н.Н. Грацианская // Карпатский сборник. — М., 1972. — С. 110—115.
- Грибанич І. Народний одяг гуцулів Закарпаття з другої половини ХІХ — 50-х рр. ХХ ст. / І. Грибанич // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. — Вип. 2. — Ужгород, 1995. — С. 101—121.
- Грибанич І. Народний одяг сіл Великого Бичкова, Луга, Верхнього Водяного, Водиці, Стримби, Ріки / І. Грибанич // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. — Вип. 8. — Ужгород, 2007. — С. 241—245.
- Гроздова И.Н. Этническая специфика венгров Закарпатья / И.Н. Гроздова // Карпатский сборник. — М., 1972. — С. 95—107.
- Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. — К.: Наукова думка, 1987. — 471 с.
- Енциклопедія лікарських рослин. — К., 1985. — 460 с.
- Ерстенюк Ю. Як одягався гуцул? / Ю. Ерстенюк // Зоря Рахівщини. — 2003. — 19 липня. — С. 6.
- Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку та виховання дітей / М.П. Задесенець. — К., 1973. — 152 с.
- Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка: західні області УРСР / Р.В. Захарчук-Чугай. — К., 1988. — 191 с.
- Командров О.Ф. Народний костюм Рахівщини / О.Ф. Командров // Народна творчість та етнографія. — 1959. — № 3. — С. 82—88.

29. Коцан В.В. Іноетнічні запозичання та їх впливи на формування одягу долинян Мараморощини (кінець XIX — початок XX ст.) / В.В. Коцан // Науковий вісник Ужгородського університету. — Вип. 20. — Ужгород : Говерла, 2008. — С. 188—198. — (Серія «Історія»).
30. Коцан В.В. Оглядова екскурсія по експозиції Закарпатського музею народної архітектури та побуту / В.В. Коцан. — Ужгород : Закарпатський музей народної архітектури та побуту, 2009. — 127 с.
31. Культура і побут населення України. — К., 1993. — 216 с.
32. Лизанець П.М. Українсько-угорські побутові взаємовпливи / П.М. Лизанець // Культура та побут населення Українських Карпат. — Ужгород, 1972. — С. 211—214.
33. Маковський С.К. Народное искусство Подкарпатской Руси / С.К. Маковський. — Прага : Пламя, 1925. — 155 с.
34. Маслова Г.С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов / Г.С. Маслова // Восточнославянский этнографический сборник. — М., 1956. — С. 589—705.
35. Матейко К.І. Головні убори українських селян до початку XX ст. / К.І. Матейко // Народна творчість та етнографія. — 1973. — № 3. — С. 46—58.
36. Матейко К.І. Локальні особливості одягу гуцулів кінця XIX — початку XX ст. / К.І. Матейко // Культура і побут населення Закарпаття. — Ужгород, 1972. — С. 41—56.
37. Матейко К.І. Український народний одяг / К.І. Матейко. — К., 1977. — 218 с.
38. Мойсюк Н.М. Традиційна культура і побут гуцулів с. Луг Рахівського району (кінець XIX — середина XX ст.): дипломна робота / Н.М. Мойсюк. — Ужгород : Ужгородський Національний університет, 2002. — 95 с.
39. Никорак О.І. Сучасні художні тканини Українських Карпат / О.І. Никорак. — К. : Наукова думка, 1988. — 224 с.
40. Парлаг М. Народні вишивки Закарпаття / М. Парлаг // Народна творчість та етнографія. — 1972. — № 4. — С. 46—49.
41. Піпаш М.І. Традиційний народний одяг верхньоводянських гуцулів в другій половині XIX — на початку XX ст.: дипломна робота / М.І. Піпаш. — Ужгород : Ужгородський державний університет, 1999. — 79 с.
42. Пластуняк К.І. Традиційний народний одяг селища Великий Бичків та його околиць : курсова робота / К.І. Пластуняк. — Ужгород : Ужгородський державний університет, 1978. — 25 с.
43. Полянская Е.В. Народная одежда гуцулов Раховского района / Е.В. Полянская // Карпатский сборник. — М., 1972. — С. 57—65.
44. Полянська О.В. Особливості одягу населення Закарпаття / О.В. Полянська // Народна творчість та етнографія. — 1976. — № 3. — С. 23—29.
45. Полянская Е.В. О сходстве и взаимовлиянии в одежде различных этнических групп Закарпатья / Е.В. Полянская // Карпатский сборник. — М., 1976. — С. 65—68.
46. Прилипко Я.П. Класифікація народних головних уборів / Я.П. Прилипко // Народна творчість та етнографія. — 1970. — № 5. — С. 32—38.
47. Русиньські співанки з Верьховини и Гуцульщини / упоряд. М.І. Завадяк, Д.І. Поп. — Ужгород : ІВА, 2007. — 400 с.
48. Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси / Б.А. Рыбаков. — М. : Наука, 1988. — 784 с.
49. Семчук Л. Розташування вишивок на компонентах одягу етнографічних груп українців Карпатського регіону: порівняльний аспект / Л. Семчук // Вісник Прикарпатського університету. — Вип. 17—18. — Івано-Франківськ, 2009—2010. — С. 144—154. — (Серія «Мистецтвознавство»).
50. Симоненко І.Ф. Народна вишивка Закарпаття / І.Ф. Симоненко // Матеріали з етнографії та художнього промислу. — К, 1957. — С. 56—85.
51. Симоненко І.Ф. Об историко-этнографических районах в Закарпатье / И.Ф. Симоненко // Советская этнография. — 1958. — № 4. — С. 56—68.
52. Сологуб Т.Я. Орнаментальні мотиви гуцульської народної вишивки Закарпаття кінця XIX — першої половини XX ст. (на прикладі взірців вишивки сіл рахівського та великобичківського осередків з колекції Марії Грицак) : реферат / Т.Я. Сологуб. — Ужгород : ЗМНАП, 2009. — 30 с.
53. Стельмащук Г.Г. Традиционный костюм гуцулов / Г.Г. Стельмащук // Украинские Карпаты. Культура. — К., 1989. — С. 94—102.
54. Сухомлинский В.А. Родительская педагогика / В.А. Сухомлинский. — Новосибирск, 1985. — 221 с.
55. Тиводар М.П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX — першої половини XX ст.) / М.П. Тиводар // Carpatica — Карпатика. — Випуск 6: Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII — XX ст. — Ужгород, 1999. — Вип. 6. — С. 4—64.
56. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис / М.П. Тиводар. — Ужгород : Гражда, 2010. — 416 с. + 16 с. : кол. іл.
57. Тиводар М.П. Етнологія. Навчальний посібник для студентів історичного факультету / М.П. Тиводар. — Ужгород : Ужгородський державний університет, 1998. — 577 с.
58. Тиводар М.П. Закарпаття: народознавчі роздуми / М.П. Тиводар. — Ужгород, 1995. — 251 с.
59. Тиводар М.П. Скотарство у Карпатах / М.П. Тиводар // Наш рідний край. — Ужгород, 1998. — № 2. — С. 35—38.
60. Тиводар М.П. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX — першої половини

ХХ ст.: Історико-етнологічне дослідження / М.П. Тиводар. — Ужгород : Карпати, 1994. — 560 с.

61. Українське народознавство. — Львів : Фенікс, 1994. — 607 с.
62. Шпала Ф. Подкарпатские вышивки. Гуцульское вишиване на низину и другие / Ф. Шпала. — Прага, 1920. — 24 с.
63. Юхимчук Д.Ф. Комнатное цветоводство / Д.Ф. Юхимчук. — К., 1985. — 193 с.

Vasyl Kotsan

TRADITIONAL FOLK CLOTHES
OF VELIKOVYCHKOVSKY HUTSULY
of XIX — the first half of XX century

In the study based upon numerous field materials, literature sources as well as ethnographic, historio-cultural and regional museum collections has been performed complex analysis in traditional folk clothes by Hutzul population of Velyky Bychkiv village in Transcarpathian region. Detailed descriptions of feminine and masculine clothing complexes of the mentioned area have been presented. In characterizing of those main attention

has been paid to the detail of cut in separate components of dress; cut of feminine shirt has been added as an illustration.

Keywords: clothes, Hutzuls, Velyky Bychkiv, shirt, cut, cap, leather sandals, boots, bag.

Vasyl Kotsan

ТРАДИЦИОННАЯ НАРОДНАЯ ОДЕЖДА
ВЕЛИКОБЫЧКОВСКИХ ГУЦУЛОВ
в XIX — первой половине XX ст.

На основе полевого материала, литературных источников, а также фондовых собраний этнографических, историко-культурных и краеведческих музеев области автор проводит аналитическое изучение народной одежды гуцульского населения с. Великий Бычків на Закарпатье. Отдельно описываются женские и мужские комплексы одежды исследуемого региона. При их характеристике основное внимание сосредотачивается на деталях кроя отдельных компонентов одежды, текст иллюстрируется рисунком кроя женской сорочки.

Ключевые слова: одежда, великобичківские гуцулы, сорочка, крой, шапка, постолы, сапоги, сумка.